

Weber magyarul (?)

Max Weber: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme.*

A kritikai kiadás alapján készült új fordítás. Fordította Ábrahám Zoltán; a kiadást szerkesztette, a fordítást az eredetivel egybevetette, a jegyzeteket készítette és az utószót írta Hidas Zoltán; a kötetet teológiai szempontból lektorálta Rácsok Gabriella. Budapest, L'Harmattan, 2020. 283 oldal.

Száz éve, 1920-ban halt meg Max Weber, és ugyanabban az évben jelent meg először könyv formában leghíresebb és azóta is legolvasottabb műve, *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme.* A mostani, kettős centenáriumi hiánypótló, minden tekintetben gondosan elkészített és nem utolsósorban küllemre is nagyon szép új kiadással örvendeztette meg a L'Harmattan Kiadó a magyar olvasóközönséget.

Kezdem a végén: az *Ars Sociologica* sorozatban (sorozatszerkesztő: Hidas Zoltán) megjelent kötet borítóját (borítóterv: Kára László) szerintem gyönyörű és egyúttal telitalálat. Ugyanaz a festmény – pontosabban: feltehetőleg nem az egész festmény, csak annak középső része – díszíti a keménytáblás borítót és a védőborítót: a 17. században készült képen¹ a Dam,

¹ A festő nevét és a festmény címét nem találtam a kötetben, ezért művészettörténet-sz barátaimtól kértem segítséget. A következőket tudtam meg: a festő valószínűleg Gerrit Berckheyde (1638–1698), aki számos változatban megfestette a képen látható teret, és ezek némelyike nagyon emlékeztet a borítón található festményre (a tér látképe a borítón: <[https://www.libri.hu/konyv/max_weber.a-protestans-etika-es-a-kapitalizmus-](https://www.libri.hu/konyv/max_weber.a-protestans-etika-es-a-kapitalizmus-szelleme-7.html)

Amszterdam főtere látható, szemben az új városházával (akkoriban új volt: 1648 és 1655 között épült; 1808 óta királyi rezidencia), előtte jobbra a mázsaház áll (ma már nem létezik: az 1565-re elkészült épületet 1808-ban Louis Bonaparte – I. Lajos néven 1806 és 1810 között Hollandia királya – leromboltatta), mögötte pedig, a kép jobb szélén, egészen hátul a Nieuwe Kerk (az Új Templom). Olyan ez a borító, mintha illusztráció volna a könyv utolsó, *Aszkézis és kapitalista szellem* című fejezetének ahhoz a terjedelmes lábjegyzetéhez, amelyben Weber arról beszél, hogy „a kálvinista etika Hollandiában viszonylag csekély mértékben hatotta át az életgyakorlatot”, és „az askézis szelleme már a XVII. század elején [...] meggyengült”, s állítását még képzőművészeti példával is alátámasztja: „A holland *schutterijen* [polgárőrök], akik a nagy háború időszakában a kálvinizmus hordozói voltak, már fél nemzedékkel a

szelleme-7.html>; ugyanez a tér Gerrit Berckheyde néhány festményén: <<https://www.google.com/search?source=univ&tbm=isch&q=gerrit+berckheyde+the+town+hall+on+dam+square,+amsterdam&sa=X&ved=2ahUKEwiMrd3znOjAhWRjOsKHdJTBWAQsAR6BAgJEA&biw=1536&bih=722>>).

dordrechti zsinat után sem keltenek éppen »aszketikus« benyomást Frans Hals képein.² Már kézbe venni is öröm egy ilyen szép könyvet.

Olvasás közben sem értek kellemetlen meglepetések. Egy idő után gyanakodni kezdtem magamra: biztosan figyelmetlenül olvasok, mert eddig nem találtam sem sajtóhibát, sem rosszul szerkesztett vagy egyéb hanyagság miatt nehezen érthető, esetleg érthetetlen mondatot. (Már túl voltam a második fejezet közepén, amikor az első ceruzás megjegyzést írtam a margóra, de azt is csak egy jelentéktelen apróság miatt.)³ A kötet végén található mutatók – *Névmutató* (269–275), *Fogalommutató* (276–280) és a *Bibliai helyek mutatója* (281–283) – is mind jól használhatók, és szintén segítséget nyújt a tájékozódáshoz a külön kigyűjtött *Hivatkozott irodalom* jegyzéke (265–268). Ritka pillanat ez a mai magyar társadalomtudományos könyvkiadás történetében: komoly és hozzáértő csapat dolgozott a könyvön, és a csapat minden egyes tagja lelkiismeretesen tette a maga dolgát.

Végül hiánypótlónak azért neveztem az új kiadást, mert noha a műnek több magyar nyelvű kiadása is volt,⁴ sok igaz-

ság van abban a sommás megállapításban, mely szerint a „két közkézen forgó magyar nyelvű fordítás inkább az olvasó dezorientálásában, mint tájékoztatásában segítünk” (Bognár 2006. 252. lj.). A legfontosabb „dezorientáló tényezőnek” azt tartom, hogy mindkét kiadás Weber egyik utolsó írásával, az összegyűjtött vallásszociológiai tanulmányok (Weber 1920a)⁵ előszavának szánt *Előzetes megjegyzéssel* kezdődik (Weber 1920b),⁶ azt a benyomást keltve, mint ha ez a több mint másfél évtizeddel későbbi reflexió *A protestáns etika* előszava lenne.⁷ (Ebben persze nincsenek egyedül: először az 1930-as Talcott Parsons által fordított angol nyelvű kiadás követte el ezt a hibát [Weber 1930]⁸ – de ez nem mentség.) Nos, az új kiadás egyszer s mindenkorra eloszlatja egy ilyen félreértésnek még a lehetőségét is, azzal, hogy (a) nem áll az élén az *Előzetes megjegyzés*, de (b) az első fejezetet megelőzi egy másik, a címhez adott láb-

szektákról szóló tanulmánnyal kiegészítve (Weber 1995a).

⁵ Ennek első kötetében jelent meg először könyv formában *A protestáns etika*.

⁶ A magyar kiadásokban: Weber 1982b; 1995b.

⁷ Bognár Bulcsú még három dolgot említ: „a helyenként megdöbbenítő félrefordításokat”, azt, hogy az 1995-ös kiadás még az 1920-ban keletkezett *Előzetes megjegyzés* forrását sem jelöli meg, továbbá, hogy Weber „1906-os, kétségtelenül a témába vágó tanulmányának (*A protestáns szekták és a kapitalizmus szelleme*) lefordításával igyekszik teljessé tenni *A protestáns etika* magyar kiadását”, holott Weber ezt az írást nem tekintette a könyv részének (Bognár 2006. 252).

⁸ Ez a szöveg – melynek számos későbbi kiadásán a több mint hét évtizeddel későbbi új fordításig az angol-amerikai társadalomtudósok nemzedékei nőttek fel – ráadásul nem téves benyomást kelt, hanem egyenesen „a szerző előszava” címmel közli az *Előzetes megjegyzést* (*The Author's Introduction*, Weber 1930. 13–31). A Parsons-féle szöveg egyéb hibáiról lásd az új kiadás (Weber 2002) fordítójának írását (Kalberg 2001).

² Az idézetek a könyv 169. és 170. oldalán található a lábjegyzetben. A továbbiakban a kötet oldalszámaira a főszövegben, zárójelben hivatkozom.

³ A 35. oldal utolsó bekezdésének első mondatában szerencsésebb lett volna megtartani az egyenes szörendet, mert a kiemelés miatt Sombart neve a művére hivatkozó jegyzetszám mögé került.

⁴ Mint az új kiadás magyarító jegyzeteiből is megtudhatjuk, „Weber művének világviszonylatban is első külföldi kiadása 1923-ban jelent meg a teológus Vida Sándor fordításában a Franklin Társulatnál, Weber lábjegyzetei és magyarító jegyzetek nélkül” (202). A további két kiadás közismert: Weber 1982a; és ugyanez a fordítás jelent meg 1995-ben a Cserépfalvi Kiadónál a protestáns

jegyzetben szereplő, mondhatni, „előszó-szerű” szöveg, amelyben Weber elmondja a tudnivalókat: hol és mikor jelent meg először a mű, mit tart az első megjelenést követő vitákból és kritikákból említésre méltónak és a legfontosabb tudnivalót, azt, hogy „tanulmányom *egyetlen*, tartalmilag lényeges állítást tartalmazó *mondatát sem törölttem*, értelmeztem át, tompítottam le, és tartalmilag *eltérő* állításokkal sem toldottam meg utólag” (7). Végül (c) a kötet végén, *A Protestáns etika helye* című utószavában Hidas Zoltán – miután bemutatja a tervezett, de befejezetlenül maradt vallásszociológiai tanulmányorozatotból „elkészült, Weber által véglegesített kötetek” szerkezetét – feketén-fehéren meg is fogalmazza: ebből is „látszik, hogy a híres *Előzetes megjegyzés* az egész sorozat előszava” (193).

Ugyancsak az utószóban olvastam arról, milyen elveket követ – pontosabban: milyen elveket *fog* követni – a fordítás (mert bevallom, a könyv olvasását az utószóval kezdtem). Az elejével egyetértettem: „Munkánk legfőbb vezérelve a szöveghez való hűség volt. A tartalmi hűség elsődlegesen a szakszerűséget, a hiánytalanságot,¹⁰ a jelentésárnyalatok tömör vissza-

adását és értelmező betoldások kerülését jelentette” (198). Az utolsó kettőnél ugyan magamban hozzátettem, hogy persze, törekedni kell rá, ami azután vagy sikerül, vagy nem,¹¹ de alapvetően még ezzel is egyetértettem. A szöveghez való hűség azonban, derül ki a folytatásból, formai hűséget is jelentett, és a „formai hűséget legfőképpen a mondatok lehetőleg szoros követése szolgálta: a szöveg duktusa az eredetihez igazodik, a szintaktikai egységeket megtartva, az eredeti mondatfűzés közelében maradva” (198). Őszintén szólva ezt nem is egészen értettem: ha a feladat az, hogy *magyarra* fordítsak egy szöveget, miért tartsam meg a *német* szintaktikai egységeket? És pontosan mihez vagyok hű, ha a német mondatfűzés közelében maradok? (Már-mint azon túl, hogy a leírt magyar mondat „képe” hasonlítani fog a németére.) A formai hűség e két kritériumát teljesíti például a következő oldalon található táblázat bal oldali oszlopában szereplő mondat (középen található a német eredeti, jobbra pedig a német mondatnak – a fenti kritériumok szerint formai hűségre nem törekvő – fordítása):

⁹ Mégpedig nemcsak tartalmilag, hanem formailag – vagy talán pontosabb így: „képileg” – is „előszó-szerű”, amennyiben a magyar kiadásban ez a szöveg (a fordítás alapjául szolgáló kritikai kiadástól – lásd Weber 2016) – és az „eredetitől,” amelybe Weber ezt a lábjegyzetet beiktatta: a GARS 1. kötetében megjelent 2. kiadástól eltérően) a szó szoros értelmében megelőzi az első fejezetet, ami az eddig felsoroltakon kívül a tördelő, Csernák Krisztina munkáját is dicséri.

¹⁰ Itt rögtön eszembe is jutott, hogy az 1982-es és az 1995-ös magyar kiadás nemcsak azzal dezorientálja az olvasót, hogy az *Előzetes megjegyzés*szel kezdődik, hanem azzal is, hogy egyszerűen kihagyja a mű címéhez tartozó lábjegyzetet, holott azt Weber kifejezetten a fordítás alapjául szolgáló 1920-as kiadásban tartotta szükségesnek beiktatni az első fejezet elé.

¹¹ A dolog azon is múlik, mit tekintünk a jelentésárnyalatok „tömör” visszaadásának, illetve „értelmező betoldásnak”. Ha egy jelentésárnyalatot pontosan csak több szóval, esetleg körülírással sikerül visszaadni, az már nem számít tömörnek? Vagy az eredetiben nem szereplő szóismétlés, esetleg több szó vagy szókapcsolat megismétlése (amire a vonatkozó névmások grammatikai neme miatt viszonylag gyakran rákényszerül a fordító, ha németből kell magyarra fordítania) már értelmező betoldásnak számít?

Az új kiadás (68)	A kritikai kiadás (255)	Az 1982-es kiadás (115)
Az ilyen vizsgálódásokban – mindenekelőtt ezt hadd szögezzük le nyomatékosan – szó sincs arról, hogy megkísérelnénk a reformáció gondolati tartalmát bármilyen, akár szociálpolitikai, akár vallási szempontból <i>értékelni</i> .	Es handelt sich bei solchen Studien – wie vor allem ausdrücklich bemerkt sein mag – in keiner Weise um den Versuch, den Gedankengehalt der Reformation in irgendeinem Sinn, sei es sozialpolitisch, sei es religiös zu <i>werten</i> .	Először is azt kívánjuk leszögezni, hogy e tanulmányok semmilyen módon, tehát sem szociálpolitikai, sem vallási szempontból nem kívánják <i>értékelni</i> a reformáció gondolati tartalmát.

A bal oldali magyar mondat megtartja a német szintaktikai egységeket (a gondolatjelek közti közbevetést és az azt körülölölő, indirekt formában megfogalmazott állítást), és nemcsak az eredeti mondatfűzés közelében marad, hanem szorosan követi – majdhogynem tükrözi – a német mondatot (a magyar mondat „képe” meghökkentően hasonlít a németére). De vajon mi ennek az előnye? Nem azt kérdezem, hogy ez a magyar mondat jobb fordítása-e a németnek, mint a táblázat jobb oldalán lévő és ilyen formai hűségre nem törekvő mondat (ez ízlés kérdése),¹² hanem hogy többet nyújt-e, miért vagy mire jó, ha a fordítás ezeket a formai elveket követi? A folytatásból megtudjuk a választ: „Ezek a megoldások, köztük a nehézkesnek látszó szerkezetek [...] nem könnyítik meg ugyan az

¹² Én speciel nem tartom jobb fordításnak, bár elismerem, hogy pontosabb – de nem a formai elvek követése, hanem két jelentéktelen, könnyen javítható apróság miatt: a másiktól ugyanis kimaradt egy szó (az *ausdrücklich* – az új fordításban: „nyomatékosan”), és van benne olyan szó, amely nem szerepel az eredetiben (a „tehát”). Az én ízlésemnek azonban az 1982-es fordítás – ha nem volna benne stílári hiba (nem szerepelne egy mondatban kétszer ugyanaz a szó: „azt kívánjuk leszögezni, hogy e tanulmányok [...] nem kívánják *értékelni*”) – jobban megfelelne, mint a másik, amely szigorúan követi a formai elveket, de talán éppen emiatt (szerintem) kicsit körülményes magyar mondat lett.

olvasást, de az eredeti szöveg sem kisebb erőfeszítést igénylő olvasmány. A jelen kötet ebben a szellemben mindenekelőtt az alapos tanulmányozást akarja szolgálni.” (198–199.)

Már azt sem egészen értem, hogy ha egy szöveget nem könnyű olvasni, az miért vagy mivel szolgálja az alapos tanulmányozást? (Vagy hagyjuk az angolos finomkodást: mivel ezek a megoldások olykor nem nehézkesnek *látszanak*, hanem *nehézségek*, helyenként indokolatlanul *nehéztik* az olvasást – pontosabban: a formai elvek követésén kívül semmi nem indokolja a nehezebben olvasható szöveget).¹³ A másik érvet

¹³ Jó példa erre egy olyan mondat (pontosabban: az új kiadásban egy hosszú körmondatnak az önmagában is megálló első része), amely nagyon hasonlít az 1982-es kiadásban szereplő mondatra (ami teljesen rendben van: az utószó köszönetet mond a korábbi fordítóknak a tőlük kölcsönzött értékes megoldásokért), mégis nehezebb követni, mert a magyar nyelvhasználatban megszokott fordulatok és szerkezeti elemek helyett inkább a német szóhasználathoz és szerkezeti elemekhez igazodik. Az új kiadás 40. oldalán ezt olvashatjuk: „Ha megkérdeznénk őket magukat [ti. azokat, akiket áthatott »a kapitalista szellem«,] mi az »értelme« szakadatlan hajszájuknak, amely sosem örül a megszerzett tulajdonnak, s amely ezért épp az élet tisztán e világi orientációja esetén szükségképpen oly értelmetlennek tűnik fel, ha egyáltalán felelni tudnak, netán ezt választanák: »a gyerekekről és az unokákról való gondoskodás«” – ami persze érthető, de a né-

meg – azt, hogy „az eredeti szöveg sem kisebb erőfeszítést igénylő olvasmány” – végképp nem tartom meggyőzőnek: a nem a szöveg gondolati tartalmából fakadó, hanem a választott nyelvi megoldások (például a „sokszoros összetételek és egymásba ágyazott részmondatok” – 198) okozta nehézségek megőrzésére a fordításnak nem kell törekednie (mondanám, épp ellenkezőleg: mindig olyan megoldást kell keresnie, amely a célnyelven világosan és áttekinthetően visszaadja a – Weber-szövegek esetében általában amúgy is rendkívül nehéz – gondolati tartalmat).

met (birtokos névmást használó: „nach dem »Sinn« ihres rastlosen Jagens” l. MWG I/18. 192) szerkezetén kívül semmi nem indokolja a „hajszájuknak” alak használatát (amely magyarul kétféleképpen érthető: akkor most ők hajszolnak valamit, vagy őket hajszolják?), vagy az olyan – a német szöveg szóhasználatához igazodó és magyarul szokatlan – fordulatokat, mint az, hogy „[hajszájuk] sosem örül”, („[welches] niemals froh wird”, uott.), vagy a nem szokatlan, de magyarul kicsit körülményes „[a gyerekekről és az unokákról] való gondoskodás” („Sorge für [Kinder und Enkel]”, uott.). Mielőtt folytattam volna a hosszú körmondatot, fellapoztam az 1982-es fordítást, amelynek 75. oldalán a következőket olvastam: „Ha tőlük maguktól megkérdeznénk, hogy mi az »értelme« ennek a szakadatlan hajszának, amely sosem éri be azzal, ami már van, s amely éppen az élet evilági céljai miatt oly merőben értelmetlennek látszik, akkor, feltevé, hogy egyáltalán felelni tudnak, olykor ezt válaszolnák: »gondoskodni akarunk gyermekeinkről és unokáinkról«”. Szerintem egy ilyen áttekinthető – könnyen olvasható – szöveg (még akkor is, ha van benne némi pontatlanság: nem az evilági célok miatt, hanem esetükben) legalább olyan jól (ha nem jobban) szolgálja az alapos tanulmányozást.

Mielőtt tovább mennék, fontosnak tartom leszögezni, hogy nem a fordítás minőségéről, hanem az utószóban megfogalmazott elvek követésének nem mindig szerencsés következményeiről beszélek. Ábrahám Zoltán fordítása hihetetlenül alapos és gondos munka. Legfontosabb erényének azt tartom, hogy kiküszöbölte a korábbi fordítás következetlenségeit és pontatlanságait (amelyek sajnos nem mindig voltak olyan ártalmatlan apróságok, mint az eddigi példákban). A német *Bewährung* kifejezés fordítása például az 1982-es kiadásban következetlen: a *Bewährungsgedanken* esetében¹⁴ a fordító, Somlai Péter a megfelelő magyar terminust, „a beigazolódás gondolatát” használja, a szöveg egyik kulcsmondatából azonban úgyszólván eltünteteti a fogalmat azzal, hogy „megőrzésnek” fordítja:

Az 1982-es kiadás (170)	A kritikai kiadás (332)	Az új kiadás (106)
Fejlődése folyamán a kálvinizmus egy pozitívumot kapcsolt ehhez:* azt a gondolatot, hogy a világi hivatásban szükséges a <i>hit megőrzése</i> .	Der Calvinismus fügte aber im Verlauf seiner Entwicklung etwas Positives: den Gedanken der Notwendigkeit der <i>Bewährung des Glaubens</i> im weltlichen Berufsleben hinzu.	A kálvinizmus azonban valami pozitívát is hozzáadott ehhez a fejlődése során: azt a gondolatot, hogy a <i>hitnek</i> a világi hivatás-végzésben kell <i>beigazolódnia</i> .

*Tudniillik ahhoz, hogy az aszkézis ne csak a szerzetesek életvitelét jellemezze, hanem minden keresztény aszketikus ideálokat kövessen mindennapi világi életében, hivatásának teljesítése során.

¹⁴ Ehhez a Weber gondolatmenetében központi szerepet játszó fogalomhoz Hidas Zoltán magyarázó jegyzetet is ad az új kiadás *Függelékében*. Ebből megtudhatjuk, hogy a „predestináció tanán kívül, amelyet nem minden protestáns felekezet fogad el, az okfejtés legfőbb”, valamennyi tárgyalt felekezet által vallott eleme „az üdvösségre való elhívottság gyakorlati beigazolásának, »próbájának« feladata az életvitelben” (241).

Ezúttal meg merem kockáztatni az értékelést: az új kiadásban szereplő szöveg egyértelműen jobb fordítása a németnek, mint a régi, hiszen az nem ízlés kérdése, hogy a kettő közül ennek a szövegnek sikerült szakszerűen és hiánytalanul megőriznie a gondolati tartalmat (amely a másikban elsikkadt). Vagy (ha visszanyarodunk az utószóban megfogalmazott követelményekhez): Ábrahám Zoltán fordítása megfelel a tartalmi hűség elveinek (a formai elvekkal pedig, mondanám, szerencséje volt: noha a „valami pozitívát is hozzáadott” szinte tükörfordítása a német „fügte [...] etwas Positives [...] hinzu” megfogalmazásnak, kivételesen a magyar szóhasználatához is tökéletesen igazodik).¹⁵

Az utószó azonban a Weber-szövegekben gyakori szóösszetételek megőrzését is a fordítás során követendő formai elvnek tartja: „Weber sajátos nyelvezetének egyik további jellegzetessége eredeti szóösszetételek alkotása. Számos német kifejezés alighanem ebben a műben fordul elő elsőként. Nem szépirodalmi műről, hanem szakszövegről lévén szó, az ilyeneket magyarul lehetőleg nem bontottuk fel, érzékeltetve nemcsak az írásmód összetettségét és feszességét, hanem vele együtt a gondolkodásmód intenzitását és sóteremtő erejét is.” (198.) – Én ezt másképpen látom. Szerintem a német szóösszetételek megőrzése nem „az írásmód összetettsé-

gét és feszességét” érzékelteti, hanem ellenkezőleg: sokszor bizonytalanná teszi, hogy pontosan hogyan kell érteni a szöveget. Az alábbiakban bemutatok néhány olyan megőrzött szóösszetételt, melynek értelme magyarul körvonalazatlan – nem lehet pontosan, vagy éppenséggel többféleképpen is lehet érteni őket –, ami „nem szépirodalmi műről, hanem szakszövegről lévén szó”, szerintem megengedhetetlen.

Természetesen nem minden szóösszetétel jár ilyen súlyos következményekkel. A már említett *Bewährungsgedanken* megőrzése – az új fordításban „beigazolódásgondolat” (108) – például csak stílusán árt a szövegnek. Az „üdvintézmény” – például: „az egyház [...] üdvintézményként fogta fel magát” (112. l.); az eredetiben: a „Kirche, die sich als Heilsanstalt betrachtete” (MWG I/18. 342. l.) – már kicsit elgondolkodtat (az üdvözülést szolgáló, esetleg kiszolgáltató intézményként? – ám ha az utóbbi, akkor nem inkább a „kegyelmet” kiszolgáltató intézményről¹⁶ van szó?), de azért nagyjából még ezt is értem. Az „üdvjuttalommal” azonban már bajban vagyok. Szerencsére mindössze kétszer fordul elő a szövegben, akkor is lábjegyzetben (az eredetiben: *Heilsprämiën*, MWG I/18. 170. l. és 261. l.), de biztosan komoly gondot

¹⁵ Lelkesedésemet csak az hűtötte le, hogy a következő mondatban a fordítónak már nem volt ilyen szerencséje: ezúttal a tükörfordítás (számomra) csaknem érthetlenné tett bizonyos fordulatokat, például azt, hogy „a vallásilag orientált természetek szélesebb rétegei számára” (106; az eredetiben: „den breiteren Schichten der religiös orientierten Naturen”, MWG I/18. 332), vagy, hogy „a szakadék minden társadalmi érzésbe kíméletlen élességgel belevágott” (107; az eredetiben: „eine Kluft, die in harter Schärfe in alle sozialen Empfindungen einschnitt”, MWG I/18. 333).

¹⁶ E mellett szól, hogy a protestáns szektákról szóló tanulmányban az egyház meghatározásakor Weber a *Gnadenanstalt* kifejezést használja (*Die protestantischen Sekten und der Geist des Kapitalismus*, MWG I/18. 499); Lissauer Zoltán magyar fordításában: „kegyelmi intézmény” (Weber 1995a. 235). Erre tulajdonképpen Hidas Zoltán is felhívja a figyelmet: az „üdvintézmény” első előfordulásához (90. l.) magyarázó jegyzetet ad, melyben a kifejezés magyarázatául csak anynyi mond, hogy „[l]ásd a 72. oldalhoz adott jegyzetet az egyház fogalmáról” (235), és ha az olvasó odalapoz, ott megtalálja a protestáns szektákról szóló tanulmány definícióját az egyházzal mint „kegyelemintézményről” (226).

okozna a megértése, ha a fordítás kicsit rendhagyó módon (egy rögtön szembeöt-lő stiláris hibával) nem segítene. Az első előfordulás ugyanis – itt Ábrahám Zoltán a magyarul talán könnyebben megfejtendő „üdvösségjutalmak” kifejezést használja – így hangzik: „egy meghatározott (ebben az esetben: módszeres-rationális) életvitelt *üdvösségjutalmakkal* jutalmazó vallási hit-ből” (29. l.). Ebben a megfogalmazásban éppen a stiláris hiba (*üdvösségjutalmakkal jutalmazó*) úgyszólván automatikus kiigazítása¹⁷ vezeti rá az olvasót a magyarul szokatlan szóösszetétel helyes értelmezésére, nevezetesen, hogy az ilyen életvitelnek üdvösség a jutalma (a német szóösszetétel megőrzéséhez nem ragaszkodó fordítás tehát „*üdvösséggel* jutalmazó” lehetne). Ennek alapján azután az olvasó – mármint, ha elég jó a memóriája – a később előforduló „lélektanilag igazán hatásos *üdv*jutalom” (73. l.) megfogalmazást is tudja értelmezni (mondjuk így: lélektanilag annak van igazán hatása, ha valamiért – például egy életviteli szabály betartásáért – az üdvösség a jutalom).¹⁸ – Nem folytatom a magyarul olykor nehezen értelmezhető, megőrzött szóösszetételek felsorolását.¹⁹ Inkább egy

ellenpéldával próbálom szemléltetni, hogy a német szóösszetételek felbontása – még akkor is, ha „értelmező betoldásnak” minősül (amelynek kerülése az utószóban megfogalmazott tartalmi elvek közé tartozik) – olykor hasznos lehet.

Ábrahám Zoltán ugyanis – szerencsére – nem ragaszkodik mereven az utószóban megfogalmazott elvekhez. A *Heilsmittel* kifejezést első előfordulásakor, lábjegyzetben még „üdvesszököknek” fordítja (44. l.; az eredetiben: MWG I/18. 201. l.), ami ugyanolyan értelmezési nehézségekhez vezet, mint az eddig tárgyalt „üdv”-összetételek, de később, a szöveg egyik rendkívül fontos – és talán nem túlzás azt mondani, hogy közismert – fogalmát, A *protestáns etika* első kiadásában még nem szereplő, csak a második kiadásban megjelenő *Entzauberung* kifejezést magyarázó mondatban már fölbontja, és ettől egycsapásra világos lesz minden (az is, hogy Weber mi-féle „eszközzel” beszél, és az is, hogy mit nevez *Entzauberung*nak). A magyar mondat így kezdődik: „A világ »varázstalanítása«: a *mágia* mint üdvösségszerző eszköz kiiktatása” (100; az eredetiben: „Die »Entzauberung« der Welt: die Ausschaltung der *Magie* als Heilmittel” MWG I/18. 320), és az olvasó máris pontosan tudja, miről van szó.²⁰ Ami – lássuk be – komoly hasznára

¹⁷ Velem is ez történhetett, próbálom mentegetni magam, mert először minden további nélkül átsiklottam ezen a megfogalmazáson. Persze az is lehet, hogy az elején valóban figyelmetlenül olvastam a szöveget...

¹⁸ A német szóösszetételhez nem ragaszkodó fordításhoz ezúttal meg kell adnom az eredeti kontextust: „die psychologisch allein wirksamen *Heilspriämien* gegeben waren” (MWG I/18. 261. l.), aminek hozzávetőleges fordítása talán az lehetne, hogy „a pszichológiai szempontból egyedül hatásos jutalom, az *üdvösség* elnyerése”.

¹⁹ Már csak azért sem, mert az itt szereplő szóösszetételek némelyike az általam fordított Weber-szövegekben is szerepelt, és így az esetleges kritikai megjegyzések óhatatlanul azt (is) jelentenék, hogy jobbnak tartom az általam választott (a szóösszetételeket általában fölbontó) megoldásokat. Ezért csak

annyt jegyzek meg, hogy éppen Ábrahám Zoltán fordításának, valamint a kritikai kiadás *Előszavának* tanulmányozása győzött meg arról, hogy értelmező felbontásaim nem mindig sikerültek. Példa erre a *Heilsgüter*, melyet a *Vallásszociológiában* „az üdvözülést szolgáló javaknak” fordítottam (pl. Weber 1992. 243), holott ezeket a javakat a vallás „kilátásba helyezi” (ld. *Einleitung*, MWG I/18. 15). Csak az vigasztalt meg, hogy az első előfordulásnál „az üdvözüléshez kilátásba helyezett javakról” beszéltem (lásd Weber 1987. 79), ami már majdnem jó...

²⁰ A híres weberi *Entzauberung der Welt* fordítását az előző jegyzetben tárgyalt okokból nem elemzem: én általában a régi for-

lehet annak az olvasónak, aki magyarul akarja alaposan tanulmányozni a művet.

Hasznára lehetnek továbbá a magyarázó jegyzetek, ezért – mielőtt folytatnám a gondolatmenetet – röviden kitérek a *Függelék*ben található jegyzetapparátusra (201–254). A jegyzetek, ahogy Hidas Zoltán fogalmaz, „tájékoztató, hivatkozásokat feloldó, utalásokat feltáró és a weberi életműben eligazító magyarázatok”, továbbá jelzik „a második – azaz 1920-as, könyv formájú – kiadás fontosabb eltéréseit, főleg kiegészítéseit, az első, azaz 1904/05-ös, folyóiratbeli – megjelenéshez képest” (201). Jó példa erre „a világ varázstalanodása” kifejezés első előfordulásához adott magyarázó jegyzet (231–232), amely tájékoztat a legfontosabb tudnivalókról (a kifejezés csak a második kiadásban jelenik meg, az eredete ismeretlen, egyes értelmezések Schillert, mások Herdert említik Weber esetleges forrásaként), majd alaposan eligazít a weberi életműben (idézi a legfontosabb helyeket azokból a vallásszo-

ciológiai írásokból – a *Világvallások gazdasági etikájának Bevezetéséből*, a *Kína-tanulmányból* és a *Közbevetett megfontolásokból*²¹ – amelyekben, a kritikai kiadás *Előszavá*nak megfogalmazása szerint „Weber legkésőbb 1913 óta a fogalmat használta”, és így az olvasó nyomon követheti azt a folyamatot, amelynek során ez lesz a weberi „összehasonlító vallásszociológia egyik” igen fontos, „az 1904/05-ös protestantizmus-tanulmányokat a *Világvallások gazdasági etikájának* tanulmányaival összekötő vezérfogalma”).²²

Fontos, olykor a szöveg megértéséhez nélkülözhetetlen információt tartalmaznak „a hivatkozásokat feloldó” és az „utalásokat feltáró” magyarázatok is. Külön kiemelném a mű címéhez tartozó, korábban már említett „előszó szerű” lábjegyzethez adott magyarázatokat (205–206), melyek nélkül az első kiadást követő vitákban és a témához kapcsolódó kortárs szakirodalomban járatlan olvasó nem is tudná követni a szöveget. A két kiadás különbségeit jelző jegyzetek közül számomra azok voltak igazán érdekesek, amelyekben valamilyen fontos információt is találtam az első kiadásban még szereplő, a másodikból azonban kihúzott szövegekről.²³ A legtöbb esetben azonban az ilyen jegyzetekben

dítás megoldásának („a világ varázstól való feloldása”, Weber 1982a. 133), illetve a főszövegben idézett hely (uo. 161) némileg módosított változatát használom (úgy szoktam beszélni és írni róla, hogy „a világ varázslat alóli feloldása” vagy „a világ feloldása a varázslat alól”). A *Vallásszociológiában* a kifejezés csak egy helyen fordul elő, ott is igei alakban: „die Vorgänge der Welt »entzaubert« werden” (Weber 1976. 308). Ezt úgy fordítottam, hogy „a világban végbemenő folyamatok »fölszabadulnak a varázslat alól«” (Weber 1992. 209). Azt azonban szükségesnek tartom hozzátenni, hogy az új kiadásban választott megoldásnak – azon túl, hogy a fogalomnak a magyar nyelvű szakirodalomban kétségteljesen elterjedtebb változatát használja – van egy nagy előnye: körülírás vagy értelmezés nélkül érzékeltetni tudja a különbséget az *Entzauberung der Welt* aktív („a világ varázstalanítása”, lásd a fő szövegben idézett helyet), illetve passzív („a világ varázstalanodása”, pl. 81) jelentése között. (Erről lásd Takó 2020a. 72. l.)

²¹ Max Weber: *Bevezetés*. Ford. Gelléri András munkájának figyelembevételével Hidas Zoltán, in Weber 2007. 51–86; *Konfucianizmus és taoizmus: VIII. Összevetés: Konfucianizmus és puritanizmus*. Ford. Mesés Péter. Uo. 178–202; *Közbevetett megfontolások. A világelutasítás irányainak és fokozatainak elmélete*. Ford. Hidas Zoltán. Uo. 203–238.

²² Lásd: *Einleitung*. MWG I/18. 18.

²³ Ilyen volt például az a jegyzet, amelyben Weber egy századeleji – de 1920-ban valószínűleg már érdektelen – politikai aktualításra, „a szociáldemokrata pártkongresszuson elhangzó” mondatra hivatkozik, és amelyet a magyar kiadás teljes terjedelmében átvett a kritikai kiadásból (211–212; az eredetiben: MWG I/18. 162).

mindössze annyit találtam, hogy a csillaggal jelzett szó, szókapcsolat vagy mondat, esetleg egy egész bekezdés vagy jegyzet „a 2. kiadás betoldása”. Persze ez is fontos, de bevallom, egy idő után már bosszantott, hogy sokszor (ha jól számoltam: 243 esetben) csupán emiatt kellett hátra lapoznom...

Nem mindig tartottam kielégítőnek viszont a magyar fordítás által választott megoldásokat tárgyaló jegyzeteket. A gyakran előforduló és igen fontos *Werkheiligkeit* kifejezés például az új fordításban „cselekedetekben való megszentelődés,” szemben az 1982-es fordítás „tettek általi üdvözülés” megoldásával, a hozzá adott jegyzet azonban csak azt magyarázza, mire használták a kifejezést,²⁴ a fordítást nem indokolja. Pedig jó volna tudni, vajon teológiai okai vannak-e a választásnak, vagy csak a szóösszetételben szereplő *Heiligkeit* miatt esett a választás a „megszentelődés” szóra. Utóbbi esetben nem tartom meggyőzőnek az új fordítást, már csak azért sem, mert a „megszentelődés” (*sanctificatio*) szintén terminus a szövegben, és – ha jól értem a hozzá adott magyarázó jegyzetet²⁵ – egyáltalán nem emlékeztem arra, ami a katolicizmussal szemben vádként fogalmazódott meg. Talán éppen emiatt szerepel a „cselekedetekben való megszentelődés” minden egyes előfordulása után szögletes zárójelben a német eredeti,

mintegy figyelmeztetve az olvasót, hogy most nem a *sanctificatióra*, hanem a *Werkheiligkeitre* kell gondolni (ami szerintem egyet jelent annak bevallásával, hogy a terminust nem sikerült jól magyarra fordítani, hiszen a magyar szöveg csak akkor érthető, ha tudjuk, mi állt az eredetiben).

Utoljára hagytam a legelső magyarázó jegyzetet, amely kicsit mehökkentett. A mű címében szereplő „szelleme” szóhoz adott jegyzet így szól: „szelleme – az 1. kiadásban idézőjelben. – A »szellem« (*Geist*) óriási fogalomköréből lásd pl. Wilhelm Dilthey: *Bevetés a szellemtudományokba* és Georg Wilhelm Friedrich Hegel: *A szellem fenomenológiája*” (205). Az első mondat fontos különbségre hívja föl a figyelmet a két kiadás között: 15 évvel az első megjelenés után Weber már nem tartotta szükségesnek, hogy mű címében is idézőjelbe tegye a szót, az idézőjelet csak a 2. fejezet címében – *A kapitalizmus „szelleme”* – tartotta meg. De mit keres itt a második mondat (mire hívja fel a figyelmet vagy miben segít eligazodni a magyar olvasónak)? Miért pont ezt a két híres címet említi a jegyzet? Azért, mert Dilthey és Hegel *Geistje* közel áll a szó weberi használatához? (Erre talán valamivel jobb – ha nem is jó – példa lett volna Johann Gottfried Herder *Vom Geist des Christentumsja*). Vagy éppen ellenkezőleg: olyan példákat kerestem, amelyekben a „szellem” nagyon távol áll a szó weberi használatától? Esetleg arra akart utalni, hogy Weber azért tette idézőjelbe a *Geistet*, nehogy az olvasó Diltheyre vagy Hegelre gondoljon? De akkor miért nem ezt írta? Így önmagában ez az utalás vagy semmitmondó, vagy – ami rosszabb – félrevezető.

A magyarázó jegyzetéről szóló rövid kitérő után visszakanyarodom a fordításhoz. Szeretném még egyszer, de ezúttal más oldalról: nem a szöveg, hanem az olvasó – mármint *A protestáns etika* magyar fordításának olvasója – szempontjából megvilágítani azt, amit korábban az utószóban

²⁴ A jegyzet így szól: „A »Werkheiligkeit« kifejezés leggyakrabban a korabeli kereszténység (azaz: katolicizmus) elleni vádként jelenik meg: jó cselekedetekben kimerülő vallásosság” (222). – Itt jegyzem meg, hogy amikor az általam fordított szövegekben ebben az értelemben jelent meg a kifejezés, átvettem a „tettek általi üdvözülést”, amelyet ugyan nem tartottam egyértelműen jónak, de nem tudtam jobbat (pl. Weber 1999. 51).

²⁵ A jegyzetben adott definíció így szól: „A megszentelődés (*sanctificatio*) a bűn által megrontott istenkapcsolat helyreállítása a Szentlélek működése révén” (238).

megfogalmazott elvek szigorú érvényesítéséből fakadó következményekről mondtam. Eddig csupa olyasmiről volt szó, ami akármilyen Weber-szöveg – sőt talán általában akármilyen társadalomtudományos szöveg – magyarra fordításakor fölmerülhet. Csakhogy *A protestáns etika* nem akármilyen társadalomtudományos szöveg, még csak nem is akármilyen Weber-szöveg. Ez Weber legolvasottabb műve, és olvasottság tekintetében alighanem az egész társadalomtudományos szakirodalomban élen jár. Talán még a „szakirodalom” megjelölés is indokolatlanul szűkíti a terepet, hiszen nemcsak társadalomtudománnyal foglalkozó szakemberek olvassák (pedig igazán nem vádolható azzal, hogy népszerű formában, a „széles olvasóközönség” számára íródott volna). Sőt a szakemberek sem feltétlenül úgy olvassák, ahogy a szakmunkákat szokták: Parsons például azt mondja, hogy amikor először a kezébe került *A protestáns etika*, nem tudta letenni, egyhuzamban végig olvasta, „mintha detektívregény lett volna” (Parsons 1980. 39), Shils pedig „a szó szoros értelmében lélegzetelállító” olvasmánynak nevezte (Shils 1981. 184; idézi Scaff 2005. 209). – Nos, ez a dimenziója tűnik el a szövegnek, ha a fordítás szigorúan érvényesíti az utószóban megfogalmazott elveket. Akit szakmai érdeklődés vezet, az persze így is elolvassa, legfeljebb nem lesz úgy elragadtatva, de a nem szakember olvasó²⁶ eset-

leg abbahagyja, ha túl gyakran megakad, mert nem egészen érti, amit olvas (sokszor ugyan csak hátra kell lapoznia a magyarázó jegyzetekhez, de az is bosszantó lehet, ha ott meg azt nem érti, hogy ha erről van szó, miért nem ez áll a szövegben). Erre is mondok néhány példát.

Előre bocsájtom, hogy ezek teljesen korrekt fordítások: pontosan visszaadják a szöveg gondolati tartalmát és nyelviileg sincs velük baj, csak éppen van bennük valami, ami zavarja az olvasót (olykor csak egy oda nem illő jelző – például „prekapitalista ember” (41), vajon miért nem a prekapitalista *korszak* embere? – vagy egy szokatlan, ebben a formában nem használatos idegen szó – például a „kreaturális” (56), de semmi baj, ott a csillag, az olvasónak csak hátra kell lapoznia – és más ezekhez hasonló apróságok, amelyek könnyen megakasztják a folyamatos olvasást). Ráadásul ezek a zavaró tényezők sokszor teljesen indokolatlanok, hiszen az alábbi példákban (szándékosan ilyeneket választottam) az új és a régi fordítás között szinte csak annyi az eltérés, hogy az újban, amelyben a magyar „szöveg duktusa az eredetihez igazodik” (198), van valami zavaró apróság.

²⁶ És itt nemcsak az úgynevezett „művelt nagyközönségre” kell gondolni, hanem mindenképp az egyetemi hallgatókra: Weber „munkássága így vagy úgy, de minden történész, szociológus, gazdaságtudós, jogász, vallástudós és filozófiatörténész diák olvasmánylistáiban megjelenik (még ha olykor nem a kötelező irodalom részeként is). Weberrel minden generáció megismerkedik legalábbis a »bevezetés« szintjén”. Lásd Takó Ferenc *A protestáns etika és Max Weber szelleme* című recenzióját az új kiadásról (Takó 2020b). Ehhez csupán annyit tennék

hozzá, hogy *A protestáns etika* a felsoroltak szinte mindegyikének olvasmánylistáján szerepel, és ők szinte kivétel nélkül magyar fordításban olvassák a művet.

<i>Az új kiadásban szereplő szöveg*</i>	<i>Az 1982-es kiadásban szereplő szöveg</i>
Közelebbről az Ószövetség, amely [...] a genuin próféciában nem [...] ismerte (60).	Különösen az Ótestamentumra vonatkozik ez, melyben [...] az eredeti próféta-szövegek [...] nem ismerik (104).
Luther a mindenkori diszpozíciója szerint** olvasta a Bibliát (60).	Mindenkori lelkiállapota határozta meg azt, ahogyan Luther a Bibliát olvasta (104–105).
[...] az élet egyes eseményeiben is működő providencialitás egyre erőteljesebb hangsúlyozása [...] tradicionalista színezetet kap (62).	[...] tradicionalista színezetet kap az egyre erősebben hangsúlyozott gondviselés is az élet egyes eseményeinek kimenetelében (107).
[...] a különböző felekezetek kazuisztikus compendiumai is kölcsönösen hatottak egymásra (72).	[...] a különféle felekezetek kazuisztikus, kivonatos kézikönyvei is hatottak egymásra (119).

* Mivel olyan példákat mutatok be, amelyek esetében a kiválasztott szövegrész magyar fordítása mindkét kiadásban megfelel a német eredetinek, a német szöveget ezúttal nem adom meg, a magyar idézet helyét pedig a szöveg után zárójelben közlöm.

** Itt azért nem tudom megállni, hogy ne adjam meg, miből lett a „mindenkori diszpozíciója szerint”. A német eredeti így hangzik: „Luther las die Bibel durch die Brille seiner jeweiligen Gesamtstimmung” MWG I/18. 239–240. Úgy látszik, az is zavaró tényező lehet, ha „a szöveg duktusa” ennyire nem „igazodik az eredetihez”...

Nem folytatom, mert ezek tényleg jelentéktelen apróságok. Ráadásul nem egy esetben az új fordítás magyar megoldásai a jobbak, és – ezt feltétlenül hozzá kell tenni – szinte kivétel nélkül pontosabbak: kiküszöbölik például a régi fordítás két leggyakrabban előforduló hibáját, nevezetesen azt, hogy a magyar szöveg sokszor nem azt hangsúlyozza, amit a német, és

hogy a hosszú mondatok felbontása miatt nem mindig lehet pontosan tudni, hogy az új mondatban mire vonatkozik az állítás. Az alábbi táblázat bal oldali oszlopában az első mondat kiemel valamit, amit a német nem („mégpedig éppen ott”), a másodikból pedig egyáltalán nem derül ki, hogy Weber továbbra is a kegyelmi kiválasztás tanáról beszél.

Az 1982-es kiadás (135).	A kritikai kiadás (282–283).	Az új kiadás (82–83).
A kegyelmi kiválasztás-tan befolyásának nyomait a bennünket érdeklő korszakban világosan megjelölhetjük az életvezetés és az életszemlélet elemi jelenségeiben, mégpedig éppen ott, ahol érvényességük dogmaként már eltűnőben volt. Csak a <i>legkértebb</i> formáit jelentik az <i>Istenbe</i> vetett bizalom olyan <i>kizárólagosságának</i> , amilyennek elemzésével itt foglalkozunk.	Wir finden die Spuren dieses Einflusses der Gnadenwahrlehre in der uns beschäftigenden Zeit deutlich in elementaren Erscheinungen der Lebensführung und Lebensanschauung wieder, und zwar auch da, wo ihre Geltung als Dogma schon im Schwinden war: sie war ja eben auch nur die <i>extremste</i> Form jener <i>Exklusivität</i> des Gottvertrauens, auf deren Analyse es hier ankommt.	A bennünket foglalkoztató korban a kegyelmi kiválasztás tana hatásának nyomait egyértelműen megtaláljuk az életvitel és az életszemlélet elemi jelenségeiben, és pedig ott is, ahol dogmakénti érvénye már eltűnőben volt: hiszen éppen ez a tanítás volt az <i>Istenben</i> való bizalom itt elemzendő <i>kizárólagosságának</i> a <i>legvégtelensebb</i> formája.

Nagy kár, hogy elvi okokból – tudniillik az utószóban megfogalmazott fordítási elvek miatt – olykor nehezen érthető és követhető lett a magyar szöveg. Ez éppen azoknak veheti el a kedvét az olvasástól, akik csak a fordításból szoktak tájékozódni (ellentétben a szakemberekkel, akik, ha valami felkelti a gyanújukat, úgysis visszamennek az eredetihez). Ezért arra biztatnám a nem szakember olvasókat, hogy ne adják fel. A *protestáns etika* új kiadása – ahogy az utószó ígérte – nem könnyű olvasmány (talán a kelletténél kicsit nehezebb), de érdemes végigolvasni. Becsüljék meg, hogy mostantól már ebben a hiánypótló, minden tekintetben gondosan elkészített és nem utolsósorban küllemre is nagyon szép új kiadásban olvashatják a szöveget.

IRODALOM

- Bognár Bulcsú 2006. Max Weber Magyarországon. A weberi életmű értelmezései a honi társadalomtudományban. *Korall*. 26. sz. 252–260.
- Kalberg, Stephen 2001. *The Spirit of Capitalism Revisited: On the New Translation of Weber's Protestant Ethic (1920)*. *Max Weber Studies*. 2/1. 41–58.
- Parsons, Talcott 1980. *The Circumstances of my Encounter with Max Weber*. In Robert K. Merton – Matilda White Riley (szerk.) *Sociological Traditions from Generation to Generation*. Norwood, Ablex. 37–43.
- Scaff, Lawrence 2005. The Creation of the Sacred Text: Talcott Parsons Translates *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. *Max Weber Studies*. 5/2. 205–228.
- Shils, Edward A. 1981. Some Academics, Mainly in Chicago. *The American Scholar*. 50/2. 179–196.
- Takó Ferenc 2020a. *Max Weber Kínája. A protestáns etika és a mandarinátus szelleme*. Budapest, L'Harmattan.
- Takó Ferenc 2020b. A protestáns etika és Max Weber szelleme. *BUKSZ – Budapesti Könyvszemle*. 32/2–3. 153–160.
- Weber, Max 1920a. *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. [= GARS] 1–3. kötet. Tübingen, J. C. B Mohr (Paul Siebeck).
- Weber, Max 1920b. *Vorbemerkung*. In Weber 1920a. 1. kötet. 1–12.
- Weber, Max 1923. *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Ford. Vida Sándor. Budapest, Franklin.
- Weber, Max 1930. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Ford. Talcott Parsons; Richard Henry Tawney előszavával. New York – London, Charles Scribner's Sons – Allen & Unwin.
- Weber, Max 1976. *Wirtschaft und Gesellschaft*. 5., átdolgozott kiadás. Tübingen, J. C. B Mohr (Paul Siebeck).
- Weber, Max 1982a. *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Vallásszociológiai írások*. Ford. Józsa Péter – Somlai Péter. Budapest, Gondolat. 27–290.
- Weber, Max 1982b. *Előszó*. In Weber 1982a. 17–25.
- Max Weber 1987. *Gazdaság és társadalom*. 1. kötet. Fordította Erdélyi Ágnes. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weber, Max 1992. *Gazdaság és társadalom*. 2/1. kötet. Fordította Erdélyi Ágnes. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weber, Max 1995a. *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Vallásszociológiai írások*. Ford. Józsa Péter – Lissauer Zoltán – Somlai Péter. 2., bőv. kiad. Budapest, Cserépfalvi Kiadó.
- Weber, Max 1995b. *Előszó*. In Weber 1995a. 7–22.
- Weber, Max 1999. *Gazdaság és társadalom*. Fordította Erdélyi Ágnes. 2/4. kötet. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weber, Max 2002. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Szerk. és ford.

- Stephen Kalberg. Los Angeles, Roxbury.
- Weber, Max 2007. *Világvallások gazdasági etikája. Vallásszociológiai tanulmányok. Válogatás.* Budapest, Gondolat.
- Weber, Max 2016. *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus. Die protestantischen Sekten und der Geist des Kapitalismus. Schriften 1904–1920.* Szerk. Wolfgang Schluchter; közrem. Ursula Bube. *Max Weber Gesamtausgabe* [= MWG] I/18. Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).